

Г.В. Ткач, к.пед.н., викл.

(Донецький інститут туристичного бізнесу)

ЛІТЕРАТУРНА ДОНЕЧЧИНА

Донеччина – регіон України, який має стільки спільного з іншими регіонами країни, скільки ж оригінального, характерного тільки для нього. Літературний процес обумовлюється цілою низкою факторів, які відносяться до мистецького та суспільного порядку й інтенсивності літературного життя в цьому регіоні, чи теж культурному осередкові країни. Найбільш поширені досі періодизації української літератури авторства Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Дмитра Чижевського та інших дослідників досить близькі між собою у тому значенні, що, охоплюючи літературу рідного краю у широкому масштабі, не завжди враховують специфіку виникнення й формування літературного процесу в даному регіоні країни.

Як зауважує дослідник літературного процесу на Донеччині В. Оліфіренко, історичні обставини в Україні спричинили те, що «п'ємонтами» духовного життя були не тільки провідні культурні центри країни – часто ставали ними місця, які знаходилися за межами традиційних осередків українства. Враховуючи унікальний характер літератури даного регіону, він встигне влитися у течію народної літератури у своїй сукупності, варто скористатися дещо адаптованою періодикою для дослідження як літератури регіону зокрема, так і її внеску до української літератури взагалі.

Чи не наймолодшим з-посеред окремих регіонів-осередків літературного життя на сході України є Донбас, назва якого скоріше асоціюється з індустріальним серцем країни, аніж культурно-мистецьким змістом. Однак територія, яку нині охоплює Донбас, має характерні для себе джерела виникнення літератури (за В. Оліфіренком, вона в значній мірі виростає з фольклорних та етнографічних коренів слобожанської й південнокозацької культур) та унікальний (з огляду на вплив історії та населення регіону) літературний процес. Не менш оригінальними є нинішні процеси, які відбуваються в літературі й критиці Донеччини.

Донбасові є чим гордитися, якщо подивитися на те, що попри жорстокості умови для україномовного літературного життя яке виникло в регіоні в останні роки минулого століття, Донеччина видала на світ багатьох письменників, критиків літератури й культурних діячів, імена та твори яких зараз входять у загальний фонд української літератури.

Досліджуючи літературне життя Донбасу, слід враховувати вкрай несприятливі умови з боку урядів, як царського, так і радянського, русифікацію населення, ЗМІ та регіональних еліт. Крім того, його треба розглядати крізь призму історичного й культурологічного становища регіону. Тому, досліджуючи літературний процес на Донбасі, мабуть, частіше доводиться перетинати межі літературознавства й інших наук, ніж це могло б бути у випадку інших регіонів. З таким підходом погоджується і В. Оліфіренко, вважаючи, що лише широкий погляд на розвиток літературного життя на Донбасі дає підстави до визначення його основних етапів розвитку.

Початок бурхливого розвитку письменства на Донбасі припадає на ХІХ ст. Цей період асоціюється з декількома видатними письменниками, які походили з Донбасу, або присвятили йому своє творче зусилля.

Одним із видатних донбасівських письменників-романтиків цього періоду був Михайло Петренко, який народився та жив у Слов'янську в ХІХ ст. Сьогодні він особливо відомий як автор пісні «Небо», що стала популярною по всій країні. Відомо, що М. Петренко любив своє місто, якому присвятив цикл віршів «Слов'янськ». З цим містом пов'язано багато різноманітних вражень з його життя, які не могли не мати впливу на пізнішу творчість автора.

Борис Грінченко, який народився на Харківщині, присвятив регіону величезний шматок свого життя та, звичайно, чималу частину своїх прозових і поетичних творів і

нарисів. Зв'язки Б. Грінченка з Донбасом почалися, коли він став вчителювати в школі Христі Алчевської в селі Олексіївка на Луганщині та відбиваються в його творчості. Саме тут він розвивав свій педагогічний талант і продовжував літературну, громадську та наукову діяльність, назавжди вписуючись у картину регіону.

Іншим відомим донбасівським поетом був Микола Чернявський, який збагатив дискурс цього часу завдяки поєднанню в своїй поезії різних напрямів, тобто романтичного, реалістичного й модернізму.

У своїй творчості він також звертався до таких новітніх тоді течій, як імпресіонізм і символізм. Багато місця у творчості М. Чернявського зайняв рідний край, тобто степовий Донбас. Прикладом були «Донецькі сонети», які вийшли в 1898 р. в Бахмуті та, ймовірно, були першою художньою книжкою, надрукованою на Донбасі. У своїх віршах (наприклад, «Шахтар») поет звертається до сюжетів, пов'язаних з працею шахтарів. Доля М. Чернявського виявилася трагічною, позаяк його було арештовано НКВС та за сфабрикованими звинуваченнями засуджено на смертну кару, яку було здійснено у січні 1938 р.

Спиридон Черкасенко, який народився на Миколаївщині, потрапив на Донбас у зв'язку з роботою на посаді вчителя з 1895 р. На Донбасі він активно увійшов у тутешній літпроцес, пишучи й друкуючи в часописах свої вірші, оповідання й драматичні твори. Знайомство С. Черкасенко є одним із перших поетів, які приділили шахтарям та їхнім справам стільки уваги та які у своїх творах так глибоко аналізували їхнє життя, досліджували шахтарське суспільство Донеччини.

«Велетнем із Донбасу» назвали Микиту Шаповала, автора багатьох статей і книг, кількох поетичних збірок і підручників. Крім письменства, він займався дослідженням соціологічних тем і громадською діяльністю. Спектр його діяльності виходив далеко поза рідний Донбас і став всеукраїнським. М. Шаповал добре розумів, як важливо було для України мати свідому інтелігенцію та працював на те, особливо в рамках часопису «Українська хата». І в його творах зустрічаються згадки про Донбасівські сюжети, які він зрештою дуже добре знав, коли виховувався в Бахмутському повіті та почав працювати на шахті ще молодим хлопчиною.

Так і почалися 20-ті роки ХХ-го століття, які на Донбасі виявилися дуже бурхливим періодом з огляду на тяжку ситуацію з суспільно-економічного боку. Саме у ті тяжкі часи, у вересні 1923 р. в Бахмуті вийшов перший номер місячника «Забой», який видавався як додаток до відомої вже газети «Всеросійська кочегарка». Протягом короткого часу на сторінках «Забою» стали друкуватися дебютуючи тоді поети, наприклад Володимир Сосюра, Павло Безпощадний, Григорій Баглюк та ін.. У наступні роки до гуртка, який створив навколо себе «Забой», прибуло ще багато інших талановитих письменників із Донбасу. На жаль, русифікація, яку в другій половині 1930-х років було посилено на Донбасі, спричинила поповнення змісту «Забою» текстами багатьох російських письменників. Боротьба радянської системи проти «Забою» продовжувалася й прибирала дедалі серйозніших мірил. В 1933 р. було знищено україномовний тираж журналу й заарештовано головного редактора Григорія Баглюка та його заступника, Василя Гайворонського. Г. Баглюка було відправлено до Воркути, де його розстріляно в 1938 р.

Серед письменників, які пов'язані з Донбасом та які дебютували в 1920-і роки, можна назвати декілька дуже відомих сьогодні прізвищ. Одним із них є прізвище Павла Байдебури, який у своїй творчості багато уваги присвятив Донбасові.

Серед цих письменників числився також Григорій Баглюк, поет і прозаїк, він починав свій робочий шлях як шахтар. Однак він дуже цікавився літературою та скоро став відомим серед «забойців» поетом. У статтях і нарисах Г. Баглюк описував життя трудового Донбасу. Рідному краю присвятив також свої романи. Літературне життя Донбасу 20-х – початку 30-х років ХХ ст., розвиток літературної організації «Забой» та однойменного видавництва нерозривно пов'язані з іменами Григорія Баглюка і Василя Гайворонського. Вже протягом кількох десятиліть постаті Григорія Баглюка, відповідального редактора журналу «Забой» –

«Літературний Донбас», знаного у 20-х роках письменника, а також його заступника, побратима, Василя Гайворонського, привертають увагу дослідників літературного процесу на Донбасі. Серед них І. Дзюба, В. Романько, В. Оліфіренко, В. Просалова, Ф. Пустова, Т. Бублик та ін.

Така увага не випадкова. На фоні літературного життя Донбасу 20-х – початку 30-х років постаті Григорія Баглюка і Василя Гайворонського були непересічним явищем – вихідці з Донбасу, талановиті письменники й активні організатори письменницьких сил назавжди увійшли в культурне життя краю.

Саме в той час на Донбасі під життєдайним впливом української революції 1917-1920 рр. формувалося українське письменство. Одна з провідних ролей у цьому процесі належала Г. Баглюку і В. Гайворонському. Обидва багато писали художніх творів. Г. Баглюк – роман «Молодість», оповідання, зокрема «Розповідь про підсудного», В. Гайворонський – повісті «Розминовка», «Пугачівська рудня» та ін.

Двадцять років – це новий етап у розвитку літературного життя на Донбасі, час становлення письменницької організації «Забой» та однойменного художньо-публіцистичного журналу. У середовищі письменницької спільноти розпочинаються пошуки нових тем, жанрів та образів. В Україні у цей час розгортається та кзвана українізація.

Потужний літературний рух у Донбасі зі своєю власною автономною письменницькою організацією і журнальною трибуною – непересічне явище в українському літературному житті. Шахтарським краєм опікуються відомі українські письменники Іван Ле та Іван Микитенко. Перший очолив на початку 30-х спілку письменників «Забой», а другий увійшов до складу редакції однойменного часопису. Журнал «Забой» активно пропагує на своїх сторінках десятки творів молодих поетів і прозаїків. Тут друкуються поети Василь Іванів –Краматорський, Кость Герасименко, Микола Упеник, Дмитро Надійн, Володимир Сосюра, прозаїки Юліан Западінський, Фелікс Ковалевський, Григорій Баглюк, Василь Гайворонський та ін.

Часто авторами журналу стають робітники, переважно передовики виробництва. Літературні твори на сторінках «Забою» – це в основному нарисового змісту оповідання й повісті, які відтворюють життя промислового Донбасу, виробничі проблеми на заводах, фабриках і рудниках, актуальні вірші тощо. На підприємствах відкривались осередки «Забою», в яких, на думку керівництва спілки, мало було вигострюватись і гартуватись письменницьке робітниче слово.

У 1928 р. під гаслом «Робітники Донбасу мають знати українських письменників» відбувається урочистий приїзд Павла Тичини, Володимира Сосюри, Івана Микитенка, Остапа Вишні та Петра Панча, які відвідали великі підприємства, зустрілися з робітниками. У «Забої» з'являються нові розділи: «Українську книгу – в маси», «Огляд українських журналів».

Якщо розглядати період 20-х та 30-х років ХХ ст., Донецька тематика найчастіше звучала у творах Сави Божка, Льва Скрипника та Володимира Сосюри. С. Божко розпочав свій письменницький шлях історичним романом «В степах». Соціологічні міркування, які він вмістив у своєму романі, стали основою для розкриття ним картини становлення Донеччини як промислово-вугільного регіону України. Згодом С. Божко почав писати на шахтарську тематику, причому робив це у дуже цікавий спосіб, за допомогою багатопланового погляду на долю гірників в контексті суспільно-політичних проблем Донбасу. У 1930-х роках С. Божка почали цькувати та врешті звинуватили його в участі в антирадянському націоналістичному підпіллі. Його відправили у в'язницю, з якої звільнили в 1943 р. під час другої світової війни. У повоєнні роки до письменства його так і не допустили, і йому залишилося працювати на шахті аж до смерті в 1947 р.

Коли б Лев Скрипник не помер в ранньому 36-річному віці, можливо, саме він міг би претендувати на звання «співця Донбасу» завдяки його оповіданням, що оспівували рідну землю письменника. Душа Л. Скрипника, який народився в шахтарському селищі та провів

молодість на Донбасі, була дуже близько шахтарського життя та природи донецького краю. Життя Донбасу стало для Л. Скрипника об'єктом творчого зображення, відбитого в збірках оповідань. Він не підкорявся обмеженням, які наводила радянська влада, та віднайшов засіб для того, щоб передати красу рідного донецького краю саме у правдивому слові.

Звичайно, найбільш видатним з-посеред авторів був Володимир Сосюра, якого згодом назвали «Співцем Донбасу». Автор 80 збірок поезії та автобіографічного роману «Третя рота» народився в Дебальцевому в 1898 р. Його творчість була сповнена захоплення красою рідного краю та подіями, якими тоді жив Донбас. Становлення В. Сосюри як митця припадає на перші пореволюційні роки. В 1921 р. вийшла його перша збірка «Поезії». Аж до смерті у 1965 р. поет віддавався літературній праці, попри складнощі, які приносило життя та часи, у які поетові довелося жити.

Отже таким було становлення історії та літературного життя Донецького краю.

Список використаних джерел

1. «Донецька область» // Українська радянська енциклопедія. – К.: Головна Редакція УРЕ, 1965. – 657 с.
2. **Оліфіренко В.** Періодизація літературного життя на Донбасі / В. Оліфіренко, С. Оліфіренко // Схід. – 2000. – №4. – с. 35.
3. **Куромія Г.** Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870-1990-і роки / Г. Куромія. – К.: Основи, 2002. – С. 172-175.
4. **Кузнецова С.** Багатокультурна палітра Донеччини / С. Кузнецова. – К.: Український культурологічний центр, 2004 р.
5. **Дзюба І.** Донбас – край українського слова. Уроки правди і добра / І. Дзюба, В. Оліфіренко. – Нескорене слово // Донбас Спецвипуск. – 2001. – С. 3-7.
6. **Чижевський Д.** Історія української літератури / Д. Чижевський. – Тернопіль, 1994. – С. 44-45.

© Г.В. Ткач

Надійшла до редакції 10.03.2014 г.